

LASTEN JA NUORTEN TALOUSTAITOKEHYS

SISÄLLYSLUETTELO

1.	JOHDANTO	4
1.1.	Taloustaitokehyksen tausta ja tavoitteet	4
1.1.1.	Kehyksen laatimisprosessi	5
1.1.2.	Seuraavat vaiheet	6
1.2.	Kehyksen tavoitteet ja soveltamisala	6
1.2.1.	Yleistavoitteet	6
1.2.2.	Ulottuvuudet	7
1.2.3.	Ikäryhmät	7
1.2.4.	Kontekstit	8
2.	TALOUSTAITOKEHYKSEN SISÄLTÖ	8
2.1.	Kehyksen rakenne: osa-alueet	8
2.1.1.	Osa-alue 1: Raha ja sen käyttö	9
2.1.2.	Osa-alue 2: Talouden suunnittelu ja hallinta	9
2.1.3.	Osa-alue 3: Riski ja tuotto	10
2.1.4.	Osa-alue 4: Rahoitusala ja talous kuluttajan ja kansalaisen silmin	10
2.2.	Kehyksen yhtymäkohdat muihin aloihin	11
2.2.1.	Digitaaliset taloustaidot	11
2.2.2.	Kestävään rahoitukseen liittyvät taidot	11
2.2.3.	Kansalaistaidot	12
2.2.4.	Yrittäjyystaidot	12
2.2.5.	Aikuiseksi varttumisen kannalta merkitykselliset taidot	12
2.3.	Työkalu taitojen suodattamiseen	12
2.3.1.	<i>Tietämykseen, suhtautumiseen ja toimintaan liittyvien taitojen yksilöinti</i>	13
3.	KEHYKSEN KÄYTTÖÖNOTTO	13
ANNEX A	ULOTTUVUUKSIEN KARTOITTAMINEN: VERBILUETTELO	14
ANNEX B	SANASTO	17
ANNEX C	LUETTELO LAITOKSISTA, JOTKA OSALLISTUVAT VÄHITTÄISRAHOITUSPALVELUJA KÄSITTELEVÄN EU:N HALLINTOJEN ASiantuntijaryhmän (GEGRFS) TALOUSVALISTUKSEN ALARYHMÄÄN	19
OSA-ALUE 1: RAHA JA SEN KÄYTTÖ		21
OSA-ALUE 2: TALouden SUUNNITTELU JA HALLINTA		27

OSA-ALUE 3: RISKI JA TUOTTO.....	35
OSA-ALUE 4: RAHOITUSALA JA TALOUS KULUTTAJAN JA KANSALAISEN SILMIN.....	38

1. Johdanto

1.1. Taloustaitokehysten tausta ja tavoitteet

Tässä asiakirjassa esitellään Euroopan komission ja OECD/INFEn (International Network for Financial Education)¹ yhdessä laatima Euroopan unionin lasten ja nuorten taloustaitokehys, jäljempänä 'kehys'.

Komissio ja OECD/INFE laativat tämän kehysten vuoden 2020 pääomamarkkinaunionia koskevan toimintasuunnitelman^{2, 3} yhteydessä ja osana OECD/INFEn työohjelmaa. Tämä kehys on jatkoa tammikuussa 2022 julkaistulle EU:n ja OECD-INFEn yhteiselle aikuisten taloustaitokehyselle⁴.

Nykyaikana lapsilla on varhain rahaa käytössään, ja he aloittavat (digitaalisten) talouspalvelujen käytön jo nuorina⁵. Lapset kasvavat nopeasti kehittyvässä rahoitusympäristössä. Heillä on siis mahdollisesti käytössään enemmän mahdollisuuksia mutta myös enemmän yksilöllistä vastuuta taloudellisista päätöksistä kuin edellisillä sukupolvilla. Toisaalta taas useimmat tottumukset (myös taloudelliset tottumukset) syntyvät jo nuorina, ja huonoja taloudellisia tapoja on vaikea korjata myöhemmin elämässä⁶. Jotta varmistetaan, että lapset osaavat vastata näihin haasteisiin ja ottaa vastuun omasta taloudellisesta tulevaisuudestaan, heitä olisi autettava ymmärtämään keskeisiä taloudellisia käsitteitä ja periaatteita niin, että he voivat alkaa omaksua taloudellisesti viisaita asenteita ja käyttäytymismalleja.

Kehyksellä pyritään luomaan yhteinen käsitys lasten ja nuorten talouslukutaitoon liittyvistä taidoista eri-ikäisinä ja virallisen koulutuksen eri vaiheissa. Tämän odotetaan helpottavan kansallisten poliittisten päättäjien ja sidosryhmien, myös koulutusalan toimijoiden, toteuttamien politiikkojen ja konkreettisten toimien koordinoitua, suunnittelua ja arviointia. Näin puolestaan helpotetaan parhaiden käytäntöjen jakamista ja tehostetaan talouslukutaitoa koskevia toimenpiteitä kaikkialla EU:ssa. Kehyksellä voitaisiin esimerkiksi

- **tukea kansallisten talouslukutaitostrategioiden laatimista, täytäntöönpanoa ja tarkistamista;** nuoret ovat usein yksi näiden strategioiden ensisijaisista kohderyhmistä

¹ <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-international-network-on-financial-education.htm>

² Pääomamarkkinaunioni ihmisille ja yrityksille – uusi toimintasuunnitelma, COM(2020) 590 final, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/growth-and-investment/capital-markets-union/capital-markets-union-2020-action-plan_en

³ EU:n taloustaitokehysten kehittämisestä tehdyn toteutettavuusarvioinnin tulokset: https://ec.europa.eu/info/files/210408-report-financial-competence-framework_en

⁴ https://ec.europa.eu/info/publications/220111-financial-competence-framework_en. Työ kehysten käyttöönoton tukemiseksi konkreettisissa politiikoissa ja aloitteissa on kesken.

⁵ OECD (2020), PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>

⁶ David Whitebread & Sue Bingham, "Habit Formation and Learning in Young Children", the Money Advice Service (2013): <https://mascdn.azureedge.net/cms/the-money-advice-service-habit-formation-and-learning-in-young-children-may2013.pdf>

- tukea **talouslukutaidon perusteiden sisällyttämistä opetussuunnitelmiin kouluissa**, työharjoitteluissa ja ammatillisessa koulutuksessa
- tukea lapsille ja nuorille tarkoitettujen erityisten **talouslukutaito-ohjelmien** ja oppimateriaalien kehittämistä koulu- ja muuhun käyttöön; suunniteltavia **oppimateriaaleja ja opetusvälineitä** voivat olla muun muassa kurssit, oppikirjat, kouluissa ja muissa yhteyksissä käytettävät taloustaitopelit, videot tai muut välineet
- **tukea talouslukutaidon tason ja talouslukutaitoaloitteiden arviointia** edistämällä arviointien, kyselyiden ja vaikutustutkimusten kehittämistä. Tähän kehykseen perustuvat maakohtaiset ja EU:n laajuiset indikaattorit voisivat auttaa arvioimaan lapsille ja nuorille suunnattujen talouslukutaitoaloitteiden vaikuttavuutta ja helpottaa jäsenvaltioiden välistä vertailua.

1.1.1. Kehyksen laatimisprosessi

Kehys perustuu useisiin olemassa oleviin kehyksiin, kuten EU:n ja OECD-INFEn yhteiseen aikuisten taloustaitokehykseen, OECD/INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Youth -kehykseen⁷, OECD PISA 2021 Financial Literacy Analytical and Assessment Framework -kehykseen⁸ sekä lasten ja nuorten talouslukutaitoa koskeviin olemassa oleviin kansallisiin kehyksiin⁹.

Kehys laadittiin näiden olemassa olevien lähteiden pohjalta yhteistyöprosessissa, johon osallistuivat vähittäisrahoituspalveluja käsittelevän EU:n hallintojen asiantuntijaryhmän (GEGRFS) talousvalistuksen alaryhmä sekä OECD:n kansainvälisen talousvalistuksen verkoston (OECD/INFE) EU:n jäsenet. Asiantuntijaryhmään liittyi myös jäsenvaltioiden opetusministeriöiden ja muiden kansallisten koulutusviranomaisten edustajia. Laajennettu GEGRFS:n alaryhmä kokoontui kahdeksan kertaa huhtikuun 2022 ja heinäkuun 2023 välisenä aikana keskustellakseen kehyksestä ja hyväksyäkseen sen. Tällä yhteistoiminnallisella laatimisprosessilla varmistettiin, että kehys vastaisi talousvalistuksesta vastaavien poliittisten päätöksentekijöiden tarpeita kaikkialla EU:ssa.

Kehyksessä hyödynnettiin myös teknistä keskustelua, jossa asiantuntevien toimijoiden (hallinnoijat, tiedeyhteisön edustajat, opettajat, opetusalan ammattilaiset) kanssa keskusteltiin kehyksen käytettävyydestä ja käytännön toteutuksesta. Palautetta kerättiin erityisesti taitojen sisällöstä ja kehyksen käyttäjäystävällisyydestä. Teknisestä keskustelusta saatiin hyödyllisiä ehdotuksia, joiden avulla asiakirjasta tehtiin sisällöllisesti kattava ja alan toimijoille helposti toteutettava. Tekninen keskustelu auttoi myös alan toimijoita tukemaan esitystä varhaisessa vaiheessa. Ottamalla alan toimijat mukaan kehyksen kehittämiseen luotiin pohjaa sen tulevalle käyttöönotolle.

GEGRFS ja OECD/INFE hyväksyivät kehyksen [heinäkuussa 2023, vahvistetaan myöhemmin].

⁷ OECD (2015), OECD/INFE Core competencies framework on financial literacy for youth: <https://www.oecd.org/finance/Core-Competencies-Framework-Youth.pdf>

⁸ PISA 2021 Financial Literacy Analytical and Assessment Framework: <https://www.oecd.org/pisa/sitedocument/PISA-2021-Financial-Literacy-Framework.pdf>

⁹ Tällaisia kehyksiä ovat esimerkiksi [Portugalin](#), [Italian](#) ja [Alankomaiden](#) kehykset.

1.1.2. Seuraavat vaiheet

Komissio ja OECD/INFE aloittavat yhteistyössä EU:n jäsenvaltioiden kanssa kehyyksen käyttöönottoa ja käyttöä koskevan työn vuoden 2023 lopusta alkaen. Kehyyksen käyttöönotto ja käyttö on vapaaehtoista, niin kuin aikuisten taloustaitokehyyksenkin. Kansalliset päättäjät, toimijat (kansalaisjärjestöt, oppilaitokset, tiedeyhteisö ja teollisuus) ja muut sidosryhmät voisivat harkita kehyyksen hyödyntämistä konkreettisissa politiikoissa ja koulutusaloitteissa. Komissio ja OECD/INFE tukevat käyttöönottovaihetta esimerkiksi tarjoamalla foorumin parhaiden käytäntöjen ja jäsenvaltioissa saatujen kokemusten vaihtoon.

Kehyyksen menestys riippuu **kyvystä luoda yhteinen käsitys talouslukutaidosta EU:n jäsenvaltioiden eri sidosryhmien keskuudessa** sekä niiden halukkuudesta käyttää kehyyttä ja edistää talouslukutaitoa koskevien politiikkojen ja aloitteiden vaikuttavuutta.

1.2. Kehyyksen tavoitteet ja soveltamisala

Kehyy on laadittu ottaen huomioon joukko yleistavoitteita (ks. kohta 1.2.1), jotka liittyvät perimmäiseen tavoitteeseen parantaa lasten ja nuorten talouslukutaitoa ja taloudellista hyvinvointia EU:ssa ja valmistella heitä tekemään järkeviä taloudellisia päätöksiä aikuisina. Kehyy on jäsenelty ikäryhmien (ks. kohta 1.2.3), kontekstien (ks. kohta 1.2.4) ja osa-alueiden (ks. kohta 2.1) mukaan.

1.2.1. Yleistavoitteet

Kehyyksen laatimisen alussa asetettiin **neljä yleistavoitetta**, jotka liittyivät kolmeen laajaan osa-alueeseen: raha-asioiden hallinta, taloudellinen päätöksenteko ja yleinen rahoitus- ja taloudellinen ympäristö, jossa lapset tekevät päätöksiä nyt sekä myöhemmin aikuistuuksaan.

Taitojen määrittelyssä on otettu huomioon seuraavat yleistavoitteet, joihin lapsille ja nuorille opetettavilla tiedoilla, taidoilla, asenteilla ja toimintatavoilla pyritään. Päämääränä on, että lapset ja nuoret

- 1) **pystyvät hoitamaan raha-asioita tehokkaasti lyhyellä ja pitkällä aikavälillä.** Tavoitteena on muun muassa varmistaa, että lapset tietävät, miten ja miksi on tärkeää säilyttää rahoja turvallisesti, ja että he pystyvät budjetoimaan perusmenonsa ja tulonsa.
- 2) **pystyvät tekemään järkeviä ja tietoon perustuvia taloudellisia päätöksiä, tiedostavat niiden seuraukset ja tietävät, mistä saa apua.** Tässä tavoitteessa korostetaan, että on tärkeää antaa lapsille ja nuorille taidot, joiden avulla he pystyvät toimimaan vastuullisesti raha-asioissa ja ymmärtävät muun muassa, että on tärkeää säästää äkillisten tarpeiden varalle ja kyetä hakemaan apua tarvittaessa.
- 3) **saavat peruskäsityksen talous- ja rahoitusmaailmasta.** Tällä tavoitteella pyritään varmistamaan, että lapset ja nuoret tuntevat pääpiirteittäin tärkeimmät rahoitustuotteet ja -palvelut sekä talous- ja rahoitusjärjestelmän tärkeimpien elinten roolin (myös verotukseen liittyen).
- 4) **ovat valmistautuneet riittävästi aikuiselämän taloudellisiin ja rahoitukseen liittyviin puoliin.** Tavoitteena on varmistaa, että lapsilla ja nuorilla on riittävä talouslukutaito, jotta he voivat tehdä monenlaisia aikuiselämän kannalta merkityksellisiä henkilökohtaisia taloudellisia päätöksiä.

Nämä tavoitteet ohjasivat taitojen määrittelyä, ja ne perustuvat olemassa olevaan OECD/INFEn nuorten talouslukutaitoa koskevaan työhön, mukaan lukien OECD:n PISAn talouslukutaidon arvioinnissa käytetty talouslukutaidon määritelmä¹⁰:

Talouslukutaito tarkoittaa taloudellisten käsitteiden ja riskien tuntemusta ja ymmärrystä sekä taitoja ja asenteita tällaisen tietämyksen ja ymmärryksen soveltamiseksi, jotta voidaan tehdä tehokkaita päätöksiä eri rahoitusympäristöissä, parantaa yksilöiden ja yhteiskunnan taloudellista hyvinvointia ja mahdollistaa osallistuminen talouselämään.

1.2.2. Ulottuvuudet

Kehyksessä yksilöidään henkilökohtaiseen talouteen kuuluvat tärkeimmät taidot. Aikuisten kehyksen tavoin tässäkin kehyksessä tarkastellaan kolmea ulottuvuutta, jotka ovat tärkeitä koko elämän talouslukutaidon tukemisessa:

- **tietoisuus, tietämys ja ymmärtäminen**
- **taidot ja toiminta** sekä
- **suhtautuminen.**

On tärkeää huomata, että nämä kolme ulottuvuutta eivät ole yksiselitteisesti esillä kehyksen rakenteessa, vaan ne yksilöidään taitojen määrittelyssä käytettyjen verbien avulla ja merkitään tunnisteilla MS Excel -työkalussa (ks. kohta 2.3.1 ja liite A). Kehyksen lukemisessa ja soveltamisessa olisi otettava huomioon, että yksinkertaisuuden vuoksi taidot merkitään vain ”tietämyksen”, ”toiminnan” tai ”suhtautumisen” ulottuvuuksiin kuuluviksi. Joidenkin taitojen kohdalla tietämyksen, toiminnan ja suhtautumisen välinen ero voi kuitenkin olla häilyvä, ja jotkin tietämystä tai toimintaa koskevat taidot voivat myös edistää suhtautumisen kehittymistä talouslukutaidon alalla.

1.2.3. Ikäryhmät

Kehyksessä otetaan huomioon se, että on tärkeää luoda talouslukutaidon perusta jo nuorena. Kehyksessä määritellään lasten ja nuorten taloudelliset taidot kuuden vuoden iästä lähtien. OECD:n vuonna 2020 antaman taloustaitosuosituksen¹¹ mukaisesti kehyksessä kuitenkin todettiin myös, että on tärkeää kehittää talouslukutaitoa mahdollisimman varhaisesta iästä alkaen, tarvittaessa myös jo ennen kuuden vuoden ikää.

Kun otetaan huomioon, että lapset ovat hyvin heterogeeninen ryhmä ja että taitojen olisi oltava ikäryhmille sopivia, taidot on määritelty kolmelle eri ikäryhmälle:

- **6–10-vuotiaat**
- **11–15-vuotiaat**
- **16–18-vuotiaat.**

¹⁰ PISA 2022 Financial Literacy Analytical and Assessment Framework: <https://www.oecd.org/pisa/sitedocument/PISA-2021-Financial-Literacy-Framework.pdf>

¹¹ OECD Recommendation of the Council on Financial Literacy (2020) <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>

Valitut ikäryhmät vastaavat laajalti koulutustasojen etenemistä kaikkialla EU:ssa (vaikka kansallisia erityispiirteitä onkin), ja jaottelussa huomioidaan, että lapset kehittävät taitojaan vähitellen ajan mittaan. Lasten kyky hankkia tietämystä ja kehittää taitoja ja motivaatiota riippuu heidän iästään. Tietyissä aihepiireissä lasten on ehkä ensin pystyttävä ymmärtämään taloudellisia käsitteitä ja kehitettävä oikeanlaisia taitoja, jotta he voivat toimia myönteisesti varttuessaan. Tietyt taidot ja toiminta rajoittuvat aluksi yksinkertaisiin tilanteisiin ja kehittyvät pidemmälle vasta ajan myötä (lasten kasvaessa). Lasten tulee hankkia varhaisia ikäryhmiä vastaava osaaminen ennen kuin he pystyvät omaksumaan vanhempien ikäryhmien taidot. Kehystä luettaessa ja sovellettaessa on tärkeää ottaa huomioon, että kehykseen sisältyvät taidot olisi ymmärrettävä kumulatiivisesti. Tämä tarkoittaa, että nuorempien ikäryhmissä ilmoitetut taidot ovat edelleen merkityksellisiä vanhemmille lapsille, ja että vanhempien ikäryhmissä ilmoitetut taidot edellyttävät nuorempien ikäryhmille määriteltyjen taitojen hallitsemista. Jotta kehys pysyisi ytimekkäänä, siihen ei sisällytetä taitojen kokonaisvaltaista etenemistä eri ikäryhmissä vaan siinä keskitytään vain kunkin iän tärkeimpiin taitoihin.

1.2.4. Kontekstit

Taitojen määrittelyssä huomioitiin lasten ja nuorten kannalta olennaiset toimintakontekstit. Erityisesti keskityttiin seuraaviin konteksteihin, jotka perustuvat PISA 2022-tutkimuksen talousosaamisen analysointi- ja arviointikehykseen:

- **koulutus ja työ:** osa nuorista tekee palkkatyötä kouluajan ulkopuolella ja että oppivelvollisuuden loppua lähestyvät nuoret joutuvat tekemään tulevaan koulutukseen ja urapolkuihin liittyviä valintoja.
- **koti ja perhe:** monet lasten ja nuorten taloudelliset päätökset tehdään perheen ja kodissa vallitsevan taloudellisen tilanteen puitteissa. Tässä yhteydessä otetaan myös huomioon se, että nuorten lähdettyä kotoaan he saattavat aluksi asua yhteismajoituksessa, joka ei perustu perhesuhteisiin.
- **yksilötaso:** ihmisten on tehtävä jo nuorena taloudellisia päätöksiä henkilökohtaisten tarpeidensa perusteella tai oman etunsa nimissä sekä kannettava monia riskejä ja vastuuta. Nämä päätökset voivat liittyä henkilökohtaisiin perustarpeisiin sekä vapaa-aikaan ja virkistykseen, ja yksi niiden kannalta tärkeä seikka on henkilötietojen suojaaminen.
- **yhteiskunnan taso:** päätöksenteon laajemman toimintaympäristön merkitys sekä yksittäisten taloudellisten päätösten, ympäristön (esimerkiksi kestävä rahoituksen) ja koko yhteiskunnan (esimerkiksi verojen maksamisen) välinen suhde.

Sen lisäksi, että kehys kattaa kaikki alat, jotka ovat merkityksellisiä lasten ja nuorten taloudellisen päätöksenteon kannalta heidän nykyisessä ja tulevassa elämässään, siinä korostetaan myös osaamista aloilla, jotka ovat erityisen merkityksellisiä nykyisessä rahoitusalan ja talouden ympäristössä, kuten digitalisaatio, kestävyys ja yrittäjyys (ks. tarkemmin kohta 2.2).

2. Taloustaitokehyksen sisältö

2.1. Kehyksen rakenne: osa-alueet

Niin kuin EU:n ja OECD-INFEn yhteisessä aikuisten taloustaitokehyksessä, tämänkin kehyksen sisältämät taidot on jaettu neljään osa-alueeseen: **1) raha ja sen käyttö, 2) talouden suunnittelu ja hallinta, 3) riski ja tuotto sekä 4) rahoitusala ja talous kuluttajan ja**

kansalaisen silmin. Nämä osa-alueet on jaettu edelleen aiheisiin, joissa on yksi tai useampi alaotsikko aihetta kohden.

2.1.1. Osa-alue 1: Raha ja sen käyttö

Tässä osa-alueessa tarkastellaan joitakin perustavanlaatuisia tietämystä, asenteita ja toimintaa koskevia taitoja, jotka liittyvät *i*) rahan ja valuuttoihin, *ii*) tuloihin, *iii*) hintoihin, hankintoihin ja maksuihin sekä *iv*) omaan talouteen liittyviin asiakirjoihin ja sopimuksiin.

Tämän osa-alueen taidot antavat lapsille mahdollisuuden tuntea rahan tärkeimmät piirteet, kuten rahan arvon, sen, miten rahaa voidaan vaihtaa tavaroihin ja palveluihin, sekä henkilökohtaisen tai perheen budjetin seurannan tärkeyden.

Tarkemmin sanottuna tällä osa-alueella käsitellään taitoja, joka liittyvät rahan *eri muotoihin* sekä siihen, miten rahaa *säilytetään, saadaan ja käsitellään*. Lisäksi *tuloihin liittyvät taidot* kattavat tulolähteisiin ja taloudelliseen selviytymiskykyyn liittyvät taidot. Lasten olisi esimerkiksi ymmärrettävä, paljonko tuloja he voivat odottaa ansaitsevansa, ja otettava nämä tiedot huomioon tehdessään päätöksiä tulevasta urastaan. Lisäksi heidän tulisi kyetä keskustelemaan palkastaan työhaastatteluissa. *Hintoja, hankintoja ja maksuja* koskevat taidot liittyvät rahan vaihtamiseen palveluihin ja tuotteisiin, maksutapoihin ja rahansiirtoihin. Näiden taitojen olisi rohkaistava lapsia etsimään tuotteille ja palveluille paras hinta ja harkitsemaan sopivinta maksutapaa. Lopuksi *omaa talouteen liittyviä asiakirjoja ja sopimuksia* koskevissa taidoissa keskitytään tarpeeseen pystyä seuraamaan taloudellisia asiakirjoja ja sopimuksia.

2.1.2. Osa-alue 2: Talouden suunnittelu ja hallinta

Tässä osa-alueessa tarkastellaan tietämystä, taitoja ja asenteita, jotka liittyvät *i*) budjetointiin/suunnitteluun, *ii*) tulojen ja menojen hallintaan ja suunnitteluun, *iii*) säästämiseen ja sijoittamiseen, *iv*) eläkkeelle siirtymiseen ja eläkkeisiin sekä *v*) luottoon. Tämän osa-alueen päätavoitteena on luoda taitoja talouden suunnitteluun ja hallintaan jo varhaisessa iässä.

Budjetointiin ja suunnitteluun liittyvät taidot, kuten talousarvion laatiminen ja budjetointityökalujen käyttö, ovat välttämättömiä henkilökohtaisten tai kotitalouksien tavoitteiden saavuttamiseksi lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. *Tulojen ja menojen hallintaa ja suunnittelua* koskevat taidot liittyvät varhaisesta iästä lähtien kykyyn seurata ja hallita päivittäisiä menoja ja tuloja. Hyvä taloudellinen suunnittelu edellyttää varautumista epäsäännöllisiin rahavirtoihin – taito, josta tulee yhä tärkeämpi lasten kasvaessa. Talouden suunnittelua ja hallintaa keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä koskevat taidot ovat merkityksellisiä myös *säästämisen ja sijoittamisen* sekä *eläkkeelle siirtymisen ja eläkkeiden* kontekstissa. Säästämiseen liittyvät taidot keskittyvät siihen, miten tärkeää rahaa on panna säästöön (sen sijaan, että se kulutettaisiin välittömästi). Tämä osa-alue kattaa myös taidot sijoittamisen perusteista ja sijoittamiseen liittyvistä valinnoista, joilla on yleensä enemmän merkitystä vanhimmalle ikäryhmälle. *Eläkkeelle siirtymiseen ja eläkkeisiin* liittyvillä perustaidoilla on tarkoitus luoda pohjaa positiiviselle eläkekäyttäytymiselle ja näin auttaa lapsia valmistautumaan tulevaisuutta varten. Lopuksi *luottoja* koskevissa taidoissa keskitytään nuorempien lasten kohdalla lainanoton ja lainanannon peruskäsitteisiin ja vanhempien lasten osalta kehittyneempiin taitoihin (erityyppiset luotot, luotonhaku, tiedonhaku, luoton laiminlyönnin seuraukset ja ylivelkaantumisriski).

2.1.3. Osa-alue 3: Riski ja tuotto

Tässä osa-alueessa tarkastellaan tietämystä, taitoja ja asenteita, jotka liittyvät *i)* riskien ja tuottojen tunnistamiseen, *ii)* taloudellisen riskin ja tuoton väliseen suhteeseen ja *iii)* vakuutuksiin ja taloudellisen riskin hallintaan. Lasten, jotka ovat hankkineet nämä taidot, olisi kyettävä suhteuttamaan tuotot riskeihin sekä tunnistamaan ja lieventämään riskejä tehdessään henkilökohtaisia talouttaan koskevia päätöksiä.

Nuoremmilla lapsilla taidot rajoittuvat riskin ja vakuutusten peruskäsitteisiin. Erityistä huomiota kiinnitetään vanhempien lasten (edistyneempiin) taitoihin, jotka liittyvät taloudelliseen riskiin, sijoitusten riski-tuottosuhteen valintaan sekä keinoihin vähentää taloudellista riskiä hajauttamalla.

2.1.4. Osa-alue 4: Rahoitusala ja talous kuluttajan ja kansalaisen silmin

Tässä osa-alueessa tarkastellaan laajemmin rahoituspalveluita ja käsitellään tietämystä, taitoja ja asenteita, jotka liittyvät *i)* rahoitustuotteisiin, -palveluihin ja niiden tarjoajiin, *ii)* kuluttajansuojaan, *iii)* kuluttajien oikeuksiin ja velvollisuuksiin, *iv)* huijauksiin ja petoksiin, *v)* talousvalistukseen, taloudellisiin tietoihin ja neuvontaan, *vi)* veroihin ja julkisiin menoihin ja *vii)* ulkoisten tekijöiden vaikutuksiin.

Rahoitusalaa määrittävät pitkälti saatavilla olevat *rahoitustuotteet, -palvelut ja niiden tarjoajat*. Lasten olisi jo varhaisessa iässä kyettävä erottamaan yksinkertaiset tuotteet ja palveluntarjoajat toisistaan. Vanhempien lasten olisi oltava tietoisia tuotteiden ja palvelujen vertailun tärkeydestä, ja heidän olisi kyettävä vertailemaan tuotteita. Lisäksi heidän olisi pystyttävä tunnistamaan sääntelemättömät yhteisöt ja olemaan tietoisia palveluntarjoajien velvoitteista.

Kuluttajansuojaan sekä *kuluttajien oikeuksiin ja velvollisuuksiin* liittyvien taitojen olisi autettava lapsia liikkumaan rahoitusosalalla ja taloudellisessa toimintaympäristössä. Nuoremmilla lapsilla taitojen hallinnan olisi autettava heitä tiedostamaan lainsäädännön suoma turva ja se, että heillä on oikeuksien ohella myös velvollisuuksia. Vanhempien lasten olisi oltava tietoisia tarkemmista kuluttajien oikeuksista ja rahoituspalvelujen tarjoajien velvollisuuksista. Lisäksi heidän olisi pystyttävä käyttämään oikeuksiaan esimerkiksi valituksen tekemiseen.

Huijaukset ja petokset yleistyvät ja aiheuttavat kuluttajille huomattavia tappioita. Lasten olisi hankittava tarvittava osaaminen, jotta he voivat liikkua rahoitusalan ja talouden toimintaympäristössä ja varmistaa, että huijaukset ja petokset eivät vaaranna heidän taloudellista hyvinvointiaan. Heidän olisi oltava tietoisia erityyppisistä huijauksista ja petoksista ja osattava varoa epäilyttäviä pyyntöjä. Lasten olisi ymmärrettävä jo nuorina, että on tärkeää ryhtyä yksinkertaisiin turvatoimiin verkossa. Vanhempien lasten olisi myös osattava ryhtyä tarvittaviin toimiin, kun he joutuvat epäilyttävän pyynnön kohteeksi (verkossa) tai kun he ovat joutuneet petoksen tai huijauksen uhreiksi.

On tärkeää, että lapset tukeutuvat *talousvalistukseen, taloudelliseen tietoon ja neuvontaan*, jotka ovat luotettavia ja mahdollisuuksien mukaan riippumattomia. Osa-alue kattaa lasten kyvyn hankkia luotettavaa tietoa sekä talousvalistuksen roolin. Siinä tarkastellaan myös sitä, milloin ja mistä taloudellista neuvontaa voi saada.

Verot ja julkiset menot ovat välttämätön osa taloutta, sillä kaikkien on osattava käsitellä veroja läpi koko elämänsä. Nuorten lasten tulisi tutustua erilaisiin veroihin ja niiden

käyttötarkoituksiin, kun taas vanhempien lasten olisi ymmärrettävä verojärjestelmää syvällisemmin ja heitä olisi kannustettava maksamaan verot ajoissa.

Lopuksi *ulkoisten tekijöiden vaikutuksia* koskevalla osaamisella pyritään varmistamaan, että lapset ovat tietoisia siitä, että ulkoiset tekijät voivat vaikuttaa taloudelliseen päätöksentekoon mutta että myös heidän taloudelliset päätöksensä voivat vaikuttaa yhteiskuntaan. Erityisesti vertaispaineet, käyttäytymisharhat, mainonta ja muut ulkoiset paineet ovat merkityksellisiä tässä yhteydessä.

2.2. Kehyksen yhtymäkohdat muihin aloihin

2.2.1. Digitaaliset taloustaidot

Digitaalitekniikat kuuluvat yhä enemmän ihmisten arkeen, ja niitä käytetään myös laajemmin talouden alalla. Covid-19-pandemia kiihdytti entisestään tätä suuntausta, ja nykyään rahoitustuotteita ja -palveluja tarjotaan yhä enemmän digitaalisesti.

Monia nuoria EU:n kansalaisia voidaan pitää digitaalisesti osaavina, koska he ovat kasvaneet tietoyhteiskunnan aikakaudella. He pääsevät helposti käsiksi digitaalitekniikkaan, ja heillä on usein vankat digitaaliset taidot. Nämä taidot eivät kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että he olisivat myös digitaalisesti talouselämäntaitoisia. Liiallinen luottamus digitaalisiin rahoituspalveluihin voi johtaa huonoihin taloudellisiin päätöksiin ja tuloksiin. Kehyksessä kiinnitetään siksi paljon huomiota digitaalisiin taloustaitoihin. Nämä taidot on määritelty joustavasti, jotta voidaan ottaa huomioon tuleva kehitys.

Digitaaliset taloustaidot liittyvät tietoisuuteen ja taitoihin digitaalisten rahoituspalvelujen alalla, mukaan lukien digitaaliset varat, digitaaliset välineet tai digitaaliset mediat, joilla on merkitystä henkilökohtaisen talouden kannalta. Koska digitaaliset taidot ovat merkityksellisiä koko kehyksessä, niitä ei ole ryhmitelty erilliseen osioon. Sen sijaan ne on integroitu kaikkiin osa-alueisiin ja merkitty sinisellä, mikä helpottaa niiden seurantaan. Digitaalisia taloustaitoja ovat esimerkiksi taidot, jotka liittyvät digitaalisiin maksumenetelmiin, digitaalisen rahoituksen käsitteisiin (kuten pelillistäminen ja kryptovarot), henkilötietojen suojaamiseen verkossa, digitaalisiin rahoitustuotteisiin ja -palveluihin, verkkohuijauksiin ja -petoksiin sekä kyberriskeihin.

2.2.2. Kestävään rahoitukseen liittyvät taidot

Kuluttajat kiinnittävät yhä enemmän huomiota kestävyysnäkökohtiin jokapäiväisessä elämässään, myös henkilökohtaisissa taloutta koskevissa päätöksissään. Kestävät rahoitustuotteet ja -palvelut ovat lisääntyneet EU:ssa, ja kestävään rahoitukseen liittyvää EU:n lainsäädäntöä kehitetään nopeassa tahdissa. Tämä tarjoaa yksilöille mahdollisuuksia mukauttaa taloudelliset päätökset kestävyysnäkökemyksiinsä.

Aikuisten kehuksesta poiketen lasten kehys sisältää ainoastaan kestävään rahoitukseen liittyvät perustaidot, koska aihe on suhteellisen monimutkainen. Lasten olisi esimerkiksi kyettävä ymmärtämään, miten ostokäyttäytyminen vaikuttaa ympäristöön ja miten kestävyysnäkökohdat (ympäristö, yhteiskunta ja hallintotapa) liittyvät taloudellisiin asioihin.

Digitaalisten taitojen tapaan kestävyysnäkökohtiin liittyvät taidot on sisällytetty horisontaalisesti neljään osa-alueeseen, ja ne on merkitty vihreällä, jotta niiden seuraaminen on helppoa.

2.2.3. Kansalaistaidot

Tässä kehyksessä korostetaan myös taloudellisia taitoja, joilla voidaan edistää yhteisöllisyyttä ja kannustaa yhteiskunnallisesti vastuulliseen taloudelliseen käyttäytymiseen (oranssilla merkityt taidot). Kansalaistaitoja ovat esimerkiksi ymmärrys siitä, miksi valtio kantaa veroja tai miksi rahan lahjoittaminen poikkeaa rahan lainaamisesta.

2.2.4. Yrittäjyystaidot

EU:n yrittäjyystaitojen puitekehysessä yrittäjyys määritellään aloitteellisuudeksi ja kyvyksi toteuttaa ideoita, jotka tuottavat arvoa jollekin muulle kuin itselle¹². Laaja-alaisena avaintaitona on aloitteellisuus ja yrittäjyys, jota jokainen kansalainen tarvitsee itsensä toteuttamiseen ja henkilökohtaiseen kehitykseen, aktiiviseen kansalaistoimintaan, sosiaaliseen osallisuuteen ja työllisyyteen tietoyhteiskunnassa.

Sisällyttämällä yrittäjyystaidot tähän kehykseen (vaaleanpunaisella merkittyinä) pyritään siihen, että lapset voivat kehittää yrittäjähenkistä ajattelutapaa ja suunnitella ideoidensa pohjalta konkreettisia liiketoimintahankkeita tai hankkeita, joilla on sosiaalisia tai ympäristövaikutuksia¹³. Yrittäjyystaitoja ovat esimerkiksi kyky käsitellä yksinkertaisia liiketoimia yrityksessä ja motivaatio saada tietoa siitä, miten finanssipolitiikalla voidaan tukea yrittäjyyttä. Yrittäjyystaidot on merkitty kehyksessä vaaleanpunaisella.

2.2.5. Aikuiseksi varttumisen kannalta merkitykselliset taidot

Kehyksen selaamiseen kehitetyn Excel-työkalun (ks. seuraava kohta) avulla toimijat voivat yksilöidä henkilöiden aikuiseksi varttumisen kannalta merkityksellisimmät taidot. Aikuiseksi varttuminen liittyy tyypillisesti laillisen aikuisiän saavuttamiseen tai oppivelvollisuuden päättymiseen (ei korostettu kehyksen tekstiversiossa). Koska laillisen täysi-ikäisyyden tai lakisäätteen oppivelvollisuuden raja voi vaihdella eri jäsenvaltioissa, mukautuksia saatetaan tarvita sovellettaessa tunnisteita tietyssä jäsenvaltiossa. Aikuiseksi varttumisen kannalta merkityksellisiä taitoja ovat esimerkiksi omaan talouteen liittyviin sopimuksiin, tulevaan koulutukseen tai uravalintoihin liittyvät taidot sekä verojen maksaminen riippumatta siitä, mitä ikäryhmää varten taitoja kehitetään.

2.3. Työkalu taitojen suodattamiseen

Poliittisilla päättäjillä, opettajilla ja koulutusalan toimijoilla voi olla tarvetta rajata tiettyjä taitojoukkoja, jotta sisältö voidaan räätälöidä kohdeyleisön erityistarpeiden mukaan. Kehys on laadittu kattavaksi, jotta se palvelisi mahdollisimman suurta käyttäjäjoukkoa, mutta sitä voidaan helposti mukauttaa tarkemmin kohdennettuja hankkeita varten.

Kehyksen käyttäjät voivat esimerkiksi valita helposti taidot, jotka ovat olennaisia tietyn ikäryhmän kannalta. Kehystä voidaan myös mukauttaa niin, että siitä poimitaan taitoja, jotka ovat erityisen merkityksellisiä tiettyjen aiheiden, kuten suunnittelun tai säästämisen, kannalta.

¹² Eurooppalainen yrittäjyystaitojen puitekehys (EntreComp), <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1317&langId=fi>

¹³ On huomattava, että aikuisten yrittäjyystaidot sisältyvät erilliseen EU:n kehykseen, EntreCompiin, eikä niitä siksi huomioida aikuisten taloustaitokehyksessä. OECD/INFE on kehittänyt myös mikro- ja pk-yritysten talouselukutaitoa koskevan ydinosaamiskehysten ([Core Competencies Framework on financial literacy for Micro, Small and Medium-sized Enterprises \(MSMEs\)](#)).

Aikuisten kehyksen tapaan kehitettiin Excel-tietokanta, jonka avulla käyttäjien on helpompi selata ja suodattaa taitoja. Taitoja voidaan suodattaa aihealueen tai kolmen ulottuvuuden perusteella (tietoisuus/tietämys/ymmärrys, taidot/toiminta tai suhtautuminen). Lisäksi digitaalisten taloustaitojen, kestäväan rahoitukseen liittyvien taitojen, yhteiskunnallisten taitojen, yrittäjyystaitojen ja laillisen aikuisiän saavuttavien tai oppivelvollisuuden päättävien lasten kannalta merkityksellisten taitojen merkitsemiseen käytetään erilaisia tunnisteita. Tulevaisuudessa voidaan harkita myös muiden tunnisteiden lisäämistä, ja käyttäjiä kannustetaan lisäämään uusia tunnisteita mukauttaakseen kehystä omiin tarpeisiinsa.

2.3.1. Tietämykseen, suhtautumiseen ja toimintaan liittyvien taitojen yksilöinti

Kehyksen rakennetta on pyritty yksinkertaistamaan aikuisten kehykseen verrattuna, eikä tietämyksen, suhtautumisen ja toiminnan kolmea ulottuvuutta siksi selitetä tarkemmin tässä kehyksessä.

Sen sijaan tietämykseen, suhtautumiseen ja toimintaan liittyvät taidot on mahdollista yksilöidä Excel-työkalun tunnisteiden tai edellä kuvatun ja liitteessä A esitetyn tietämykseen, suhtautumiseen ja toimintaan liittyvien verbien luettelon avulla.

3. Kehyksen käyttöönotto

Kehyksen käyttöönotto ja käyttö on vapaaehtoista, mutta käyttöönoton tueksi harkittiin useita toimenpiteitä. Komissio ja OECD/INFE antavat edelleen tukea käyttöönottovaiheessa, joka alkaa vuoden 2023 lopulla. Ne tarjoavat päätöksentekijöille ja sidosryhmille foorumin parhaiden käytäntöjen ja saatujen kokemusten vaihtamiseksi **ja jäsenvaltioiden ja sidosryhmien välisen tiedonvaihdon edistämiseksi** osana kehyksen täytäntöönpanon tukemista.

Annex A **Ulottuvuuksien kartoittaminen: Verbiluettelo**

Kehyksen valmistelussa käytettiin eri verbejä kunkin taidon yhdistämiseksi yhteen kolmesta ulottuvuudesta, joiden pohjalta taitoja määriteltiin: i) tietämys/tietoisuus/ymmärtäminen, ii) taidot/toiminta ja iii) suhtautuminen. Kunkin taidon ulottuvuus voidaan tunnistaa tarkistamalla verbi alla olevasta luettelosta (huom. ulottuvuudet on merkitty erikseen tunnisteilla Excel-työkalussa).

Esimerkiksi taidot, joiden kuvaus alkaa sellaisilla verbeillä kuin ”(on) tietoinen” ja ”tietää”, liittyvät ulottuvuuteen ”Tietämys, tietoisuus ja ymmärtäminen”, kun taas taidot, joiden kuvaus alkaa sellaisilla verbeillä kuin ”nimeää” ja ”arvioi”, kuuluvat ulottuvuuteen ”Taidot ja toiminta”. ”Suhtautuminen”-ulottuvuuteen sisältyvät taidot tunnistetaan esimerkiksi ”kykenee” tai ”(on) kiinnostunut” verbien käytöstä.

Kun modaalinen verbi ”osaa” edeltää toimintaa ilmaisevaa verbiä, tarkoittaa se sitä, että taito edellyttää kykyä osoittaa taito tai toiminta, *jos se on tarpeen tai tarkoituksenmukaista* (sen sijaan että henkilöä vaadittaisiin käyttämään taitoa tai toteuttamaan toiminta sellaisenaan, jotta häntä voitaisiin pitää talouslukutaitoisena). Esimerkiksi taitokohdassa 63 sanotaan seuraavaa: ”**Osaa käyttää digitaalisia menetelmiä tavaranyllyksen maksamiseen tai rahan siirtämiseen turvallisesti (esim. puhelimella)**”. Tässä tapauksessa talouslukutaitoisella henkilöllä olisi oltava kyky käyttää digitaalisia maksutapoja *tarvittaessa*, mutta hänen ei tarvitse tosiasiaissa käyttää niitä, jotta häntä voitaisiin pitää talouslukutaitoisena.

Kehyksen lukemisessa ja soveltamisessa olisi otettava huomioon, että yksinkertaisuuden vuoksi taidot merkitään vain ”tietämyksen”, ”toiminnan” tai ”suhtautumisen” ulottuvuuksiin kuuluviksi. Joidenkin taitojen kohdalla tietämyksen, toiminnan ja suhtautumisen välinen ero voi kuitenkin olla häilyvä, ja jotkin tietämystä tai toimintaa koskevat taidot voivat myös edistää suhtautumisen kehittymistä talouslukutaidon alalla.

Tietämys, tietoisuus ja ymmärtäminen	Taidot ja toiminta	Suhtautuminen
---	---------------------------	----------------------

<ul style="list-style-type: none"> • (On) tietoinen • Käsittää (käsitteen) • Tietää • Oivaltaa • On tietoinen siitä, että • Yhdistää • Ymmärtää 	<ul style="list-style-type: none"> • Saa käyttöön • Analysoi • Arvostaa • Laskee • Tarkistaa • Valitsee • Vertaa • Saa päätökseen • Ottaa huomioon, että • Kuvaa • Kehittää • Erottaa • Erottaa toisistaan • Laatii • Arvioi • Vaihtaa • Käyttää (esim. oikeuksia) • Tarkentaa • Hakee • Antaa esimerkkejä • Tunnistaa • Tiedustelee • Sijoittaa • Luetteloii • Tekee • Seuraa • Nimeää • Maksaa • Priorisoi • Suojaa • Asettaa • Vähentää 	<ul style="list-style-type: none"> • Kykenee • (On) varovainen • (On) kiinnostunut • (On) halukas
--	--	---

	<ul style="list-style-type: none">• Pyytää• Vastustaa• Säästää• Etsii• Aloittaa (suunnittelun)• Ottaa huomioon• Mietii• Käyttää	
--	--	--

Annex B Sanasto

Seuraavassa luetellut määritelmät sisältyvät voimassa oleviin EU:n säädöksiin tai perustuvat niissä vahvistettuihin määritelmiin tai säännöksiin tai maailmanlaajuisesti tunnustettuihin OECD:n poliittisiin asiakirjoihin ja julkaisuihin. Joissakin tapauksissa määritelmää on lyhennetty tai yksinkertaistettu. Silloin kun määritelmää on lyhennetty tai yksinkertaistettu tai sitä käytetään ainoastaan tässä asiakirjassa, määritelmä ei ole virallinen oikeudellinen määritelmä.

Tässä sanastossa määritellyt termit ja ilmaisut on korostettu kehyksen tekstissä kursiiivilla.

- **Kryptovara:** Digitaalinen arvo tai oikeuksien kirjaus, joka voidaan siirtää ja tallentaa sähköisesti käyttäen hajautetun tilikirjan teknologiaa tai vastaavaa teknologiaa (*2020/0265(COD), ehdotus asetukseksi kryptovarojen markkinoista*)
- **Talouselukutaito:** Sellainen talousasioihin liittyvän tietoisuuden, tietämyksen, taitojen, asenteiden ja toimintatapojen muodostama osaamiskokonaisuus, jota tarvitaan valistuneiden taloudellisten päätösten tekemiseksi ja viime kädessä henkilökohtaisen taloudellisen hyvinvoinnin saavuttamiseksi (*talouselukutaitoa koskeva OECD:n neuvoston suositus, 29. lokakuuta 2020*)
- **Talousvalistus:** Prosessi, jonka myötä rahoitustuotteiden kuluttajat ja sijoittajat parantavat ymmärrystään rahoitustuotteista, rahoitusalan käsitteistä ja taloudellisista riskeistä sekä omaksuvat tiedon, ohjauksen ja/tai objektiivisen neuvonnan avulla tarvittavat taidot ja asenteen, jotta he tulevat tietoisemmiksi taloudellisista riskeistä ja mahdollisuuksista, voivat tehdä tietoon perustuvia valintoja, osaavat pyytää apua oikeasta paikasta ja toteuttavat muita tehokkaita toimia taloudellisen hyvinvointinsa lisäämiseksi (*OECD/INFE High-level Principles on National Strategies for Financial Education (talouselukutaiton kansallisia strategioita koskevat OECD-INFEn korkean tason periaatteet, jotka G20-maiden johtajat hyväksyivät vuonna 2012)*)
- **Taloudellinen selviytymiskyky:** Yksilöiden tai kotitalouksien kyky torjua negatiivisia häiriöitä, joilla on taloudellisia seurauksia, ja kyky selviytyä ja palautua tällaisista häiriöistä (*G20/OECD-IFNE 2021 Report on Supporting Financial Resilience and Transformation through Digital Financial Literacy (G20-maiden ja OECD-INFEn vuoden 2021 raportti taloudellisen selviytymiskyvyn edistämisestä ja taloudellisen hyvinvoinnin saavuttamisesta digitaalisten taloustaitojen avulla)*)
- **Taloudellinen hyvinvointi:** Henkilökohtaisen taloudellisen hyvinvoinnin voidaan katsoa tarkoittavan sitä, että henkilö hallitsee oman nykyisen ja tulevan taloutensa ja tuntee olevansa siinä varma ja vapaa ja selviytyvänsä siitä objektiivisten ja subjektiivisten tekijöiden perusteella ja ottaen huomioon yksilölliset ja yhteiset olosuhteisiin liittyvät tekijät (*OECD/INFEn alustava määritelmä heinäkuusta 2023 alkaen*).
- **Pelillistäminen:** Pelaamiselle ominaisten osatekijöiden (esim. pisteytys, kilpaileminen muiden kanssa, pelisäännöt) soveltaminen muihin toiminta-aloihin, tavallisesti verkkomarkkinointitekniikkana, jolla kannustetaan sitoutumaan tuotteeseen tai palveluun
- **Viherpesu:** Käytäntö, jossa saadaan epäoikeudenmukaista kilpailuetua markkinoimalla rahoitustuotetta ympäristöystävällisenä tuotteena, vaikka tosiasiansa perusluonteiset

ympäristövaatimukset eivät täyty (perustuu *kestävää sijoittamista helpottavasta kehyksestä annetun asetuksen (EU) 2020/852* säännöksiin)

- **Puolueeton:** Tässä asiakirjassa 'puolueettomalla' tarkoitetaan objektiivista ja eturistiriidoista vapaata (Huom. Tämä ei ole EU:n oikeudellinen määritelmä)

- **Riippumaton sijoitusneuvonta** (tai tässä kehyksessä käytetty riippumaton taloudellinen neuvonta): Neuvonta, jota sijoituspalveluyritys tarjoaa asiakkaalle riippumattomasti ja jota antaessaan se noudattaa useita vaatimuksia, erityisesti vaatimuksia, joiden mukaan neuvonnan on katettava riittävä valikoima saatavilla olevia rahoitusvälineitä ja joissa kielletään kolmansien osapuolten maksamat ja tarjoamat välityspalkkiot, provisiot ja muut rahalliset tai ei-rahalliset edut, jotka liittyvät kyseisen palvelun tarjoamiseen asiakkaille (perustuu *rahoitusvälineiden markkinoista annetun direktiivin 2014/65/EU* säännöksiin)

- **Perusmaksutili:** Maksutili, jonka kautta kuluttajat voivat toteuttaa tiettyjä maksutapahtumia, ainakin tallettaa varoja, nostaa käteistä sekä toteuttaa maksutapahtumia, tilisiirrot mukaan lukien, kolmansille ja vastaanottaa niitä kolmansilta (perustuu *maksutileihin liittyvien maksujen vertailukelpoisuudesta, maksutilien siirtämisestä ja mahdollisuudesta käyttää perusmaksutilejä annetun direktiivin 2014/92/EU* säännöksiin)

- **Henkilötiedot:** Kaikki tunnistettuun tai tunnistettavissa olevaan luonnolliseen henkilöön ('rekisteröity') liittyvät tiedot; tunnistettavissa olevana pidetään luonnollista henkilöä, joka voidaan suoraan tai epäsuorasti tunnistaa erityisesti tunnistetietojen, kuten nimen, henkilötunnuksen, sijaintitiedon, verkkotunnistetietojen taikka yhden tai useamman hänelle tunnusomaisen fyysisen, fysiologisen, geneettisen, psyykkisen, taloudellisen, kulttuurillisen tai sosiaalisen tekijän, perusteella (*asetus (EU) 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta*)

- **Kestävä sijoitus:** Taloudelliseen toimintaan kohdistuva sijoitus, joka edistää ympäristötavoitetta, tai taloudelliseen toimintaan kohdistuva sijoitus, joka edistää yhteiskunnallista tavoitetta, tai sijoitus inhimilliseen pääomaan tai taloudellisesti tai sosiaalisesti heikommassa asemassa oleviin yhteisöihin, edellyttäen, että tällaiset sijoitukset eivät aiheuta merkittävää haittaa yhdellekään edellä mainituista tavoitteista ja että sijoitusten kohdeyhtiöt noudattavat hyviä hallintotapoja (perustuu *kestävyyteen liittyvien tietojen antamisesta rahoituspalvelusektorilla annetussa asetuksessa (EU) 2019/2088* vahvistettuun määritelmään)

Annex C

Luettelo laitoksista, jotka osallistuvat vähittäisrahoituspalveluja käsittelevän EU:n hallintojen asiantuntijaryhmän (GEGRFS) talousvalistuksen alaryhmään

Jäsenvaltio	Laitos
AT	Keskuspankki
AT	Liittovaltion opetus-, tiede- ja tutkimusministeriö
AT	Liittovaltion valtiovarainministeriö
BE	Rahoituspalvelu- ja -markkinaviranomainen
BG	Opetus- ja tiedeministeriö
BG	Valtiovarainministeriö
CY	Kyproksen keskuspankki
CY	Opetus-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisoministeriö
CZ	Valtiovarainministeriö
DE	Liittovaltion rahoitusvalvontaviranomainen
DK	Lastenasiain- ja opetusministeriö
DK	Koulutus- ja tiedeministeriö
EE	Opetus- ja tutkimusministeriö
EE	Valtiovarainministeriö
EL	Opetus- ja uskonnollisten asioiden ministeriö
ES	Talousasioiden ministeriö
ES	Opetusministeriö
FI	Valtion koululaitos
FI	Opetus- ja kulttuuriministeriö
FI	Valtiovarainministeriö (rahoitusmarkkinaosasto)
FI	Oikeusministeriö
FR	Ranskan keskuspankki
FR	Kansallinen opetusministeriö
FR	Talous- ja valtiovarainministeriö
HR	Ammatillisen koulutuksen ja aikuiskoulutuksen virasto
HR	Valtiovarainministeriö
HR	Kasvatustieteellinen ja opettajankoulutusvirasto
HU	Valtiovarainministeriö
HU	Inhimillisistä resursseista vastaava ministeriö
IE	Opetusministeriö
IE	Valtiovarainministeriö
IT	Italian keskuspankki
IT	Yritys- ja pörssikomissio

IT	Valtiovarainministeriö
IT	Opetusministeriö
LT	Opetus-, tiede- ja urheiluministeriö
LT	Valtionvarainministeriö
LU	Valtionvarainministeriö
LV	Latvian keskuspankki
LV	Opetusministeriö
MT	Rahoitusvalvontaviranomainen
MT	Valtiovarain- ja työministeriö
MT	Sosiaalisesta oikeudesta ja solidaarisuudesta, perheasioista ja lasten oikeuksista vastaava ministeriö
MT	Opetusministeriö
NL	Valtiovarainministeriö
PL	Valtiovarainministeriö
PL	Opetus- ja tiedeministeriö
PT	Kansallinen ammattipätevyyden virasto
PT	Portugalin keskuspankki
PT	Opetusministeriö
PT	Portugalin arvopaperimarkkinakomissio
PT	Portugalin vakuutus- ja eläkerahastojen valvontaviranomainen
RO	Rahoitusvalvontaviranomainen
RO	Opetusministeriö
RO	Valtionvarainministeriö
RO	Romanian keskuspankki
SE	Rahoitusvalvontaviranomainen
SI	Opetus-, tiede- ja urheiluministeriö
SI	Valtionvarainministeriö
SK	Opetus-, tiede-, tutkimus- ja urheiluministeriö
SK	Valtionvarainministeriö

Osa-alue 1: Raha ja sen käyttö

Aihe	Ikäryhmät		
	Ikäryhmä 1 (6–10-vuotiaat)	Ikäryhmä 2 (11–15-vuotiaat)	Ikäryhmä 3 (16–18-vuotiaat)
1.1 Raha ja valuutat	<p>Rahan muodot</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tietää, että raha voi olla erilaisissa muodoissa, kuten seteleinä, kolikkoina ja sähköisenä rahana 2. Erottaa toisistaan ja osaa nimetä omassa maassaan tai alueellaan käytettävät setelit ja kolikot 3. Kykenee keskustelemaan arjen raha-asioista perheen ja muiden luotettujen henkilöiden kanssa tosielämän tilanteissa 	<ol style="list-style-type: none"> 4. Arvioi eri rahan muotojen ominaisuuksia ja riskejä (mukaan lukien raha ja valuutat, joita käytetään/ei käytetä laillisina maksuvälineinä, perinteisessä tai sähköisessä muodossa käytettävä raha) 	
	<p>Rahan rooli/käyttötarkoitukset</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Osaa käyttää rahaa sen säilyttämiseen ja arvon mittaamiseen sekä tavaroiden ja palvelujen maksamiseen 		

	6. Ymmärtää rahan arvon		
	Rahan säilyttäminen ja käyttöön saaminen 7. Ymmärtää, että rahaa voidaan säilyttää eri tavoin (esim. kotona, pankissa) ja että sitä saadaan käyttöön eri tavoin (esim. pankkiautomaateista, sähköisesti)	8. Osaa nostaa käteistä pankkiautomaatista	9. Valitsee parhaat tavat säilyttää ja saada käyttöön rahaa turvallisuusnäkökohtien ja kustannusten perusteella
	Rahan käsittely 10. Käsittää, että ihmisillä on käytössään rajalliset määrät rahaa 11. Ymmärtää, että rahan antaminen tai lahjoittaminen eroaa rahan lainaamisesta	12. On tietoinen siitä, että valuutat tai setelit/kolikot saattavat vanhentua	13. Osaa selittää, miksi nostettavissa tai siirrettävissä oleva rahamäärä on rajoitettu (esim. turvallisuussyyt, rahanpesun torjunta)
	Ulkomaan valuutta ja valuutan vaihtaminen 14. Ymmärtää, että mailla ja alueilla (esim. euroalueella) on oma valuuttansa, jota voidaan vaihtaa muiden maiden valuuttaan	15. Osaa laskea ulkomaan valuutan määrän valuuttakurssia käyttäen 16. Tietää, millaiset rahoituspalvelujen tarjoajat voivat tarjota valuutanvaihtopalveluja	17. Vaihtaa valuuttoja ottaen huomioon valuutanvaihdon kulut ja -riskit 18. On tietoinen siitä, että valuuttojen suhteellisen arvon vaihtelut voivat vaikuttaa ostovoimaan, säästöihin ja velkaan

			19. Vertaa eri palveluntarjoajien valuutanvaihtoon liittyviä kustannuksia (ml. luotettavien valuutanmuunnintyökalujen käyttö)
1.2 Tulot	<p>Tulolähteet ja -tasot</p> <p>20. Tietää, että tulolähteitä ja -muotoja on erilaisia</p> <p>21. Ymmärtää, että ihmisten välillä on tuloeroja</p>	<p>22. Ymmärtää erilaisten työpaikkojen ja urapolkujen, myös itsenäisen ammatinharjoittamisen/yrittäjyyden, ominaispiirteet ja odotetut tulotasot kyetäkseen tekemään ensimmäisen uravalinnan</p> <p>23. Ymmärtää, että joissakin maissa ihmisillä on oikeus vähimmäispalkkaan työskennellessään</p> <p>24. Tunnistaa eri tulolähteet (esim. työtulot, rahoitustulot, vuokratulot, sosiaalietuudet, liiketoiminnan tuotot) ja ymmärtää, että jotkin lähteet eivät ehkä ole laillisia</p>	<p>25. Ymmärtää, mitä tulovero on ja miten sitä sovelletaan tuloihin (brutto- ja nettotulojen ero)</p> <p>26. On tietoinen työstä saatavista palkkoista ja muista tuloista koskevasta peruslainsäädännöstä ja kykenee hakemaan oikeudellista apua, jos häntä kohdellaan epäoikeudenmukaisesti</p> <p>27. Kykenee keskustelemaan palkasta työtä hakiessaan</p> <p>28. Ottaa huomioon odotetun tulotason valitessaan uraansa tai toteuttaessaan liikeideoita ja on motivoitunut tekemään valintoja/suunnitelmia saavuttaakseen tulevaisuudessa odotetun tulotason</p> <p>29. Käsittää valtion puuttuvan eri tavoin henkilökohtaisiin tuloihin (verot, tuet ja sosiaalietuudet)</p>
	<p>Tulotarpeet</p> <p>30. Käsittää, että tulot edistävät hänen itsensä, hänen perheensä ja yhteisön taloudellista hyvinvointia</p>	<p>31. Ymmärtää, että eri ihmisillä voi olla erilaisia tulotarpeita ja että ne voivat muuttua elämän aikana erilaisten tekijöiden vuoksi (esim. tarpeet, jotka vaihtelevat elämänvaiheiden, perheen tarpeiden ja ennakoimattomien tapahtumien mukaan)</p>	<p>33. Arvioi tulevia tulotarpeitaan, mukaan lukien korkean asteen koulutukseen ja/tai harjoitteluun tarvittavat tulot</p> <p>34. On valmis ryhtymään tarvittaessa toimiin omien tulojen saamiseksi tai lisäämiseksi (esim. satunnaistyö, kesätyöpaikat)</p>

		<p>32. Ymmärtää korkean asteen koulutuksen hyödyt työmahdollisuuksien ja tulevaisuuden tulojen kannalta</p>	<p>35. Aloittaa tulevan koulutus-/työpolun suunnittelun tulojen varmistamiseksi koko elämän ajaksi</p>
<p>1.3 Hinnat, hankinnat ja maksut</p>	<p>Hinnat</p> <p>36. Erottaa toisistaan tavaran tai palvelun hinnan ja arvon</p> <p>37. Vertaa samantapaisia tuotteita hintojen mukaan ja ymmärtää, että tuote/palvelu voi olla ylihinnoiteltu</p> <p>38. Luettelo perustuotteiden, myös elintarvikkeiden, hinnat</p>	<p>39. On tietoinen siitä, että tavaroiden ja palvelujen hinnat voivat nousta ajan myötä (inflaatio)</p> <p>40. Ymmärtää, että tukku- ja vähittäishintojen, tuottajahintojen ja kuluttajahintojen sekä yksikköhinnan ja kokonaishinnan välillä on ero</p> <p>41. Tietää, että tietyt hyödykkeet ovat julkisia (esim. julkinen puisto) ja että yhteisö vastaa niiden kustannuksista</p> <p>42. Ottaa huomioon muita perusteita kuin hinnan tuotteen valinnassa (kuten laatu, ehdot, ympäristöön, yhteiskuntaan ja hallintotapaan liittyvät näkökohdat) ja ottaa samalla huomioon henkilökohtaisen tulotilanteen ja muut olosuhteet</p> <p>43. Käyttää päässälaskutapaa tavaran tai palvelun lopullisen hinnan arvioimiseen (mukaan lukien alennukset)</p>	<p>44. Analysoi tekijöitä, jotka voivat näkyä tavaran/palvelun lopullisessa hinnassa (mm. kilpailu, tarjonta ja kysyntä, laatu, innovointi, mainonta ja verot)</p> <p>45. Kykenee neuvottelemaan kohtuullisen hinnan, kun se on mahdollista ja tarkoituksenmukaista</p>

	<p>Hankinnat</p> <p>46. Ymmärtää, että kun raha on käytetty tavaranylvelun ostamiseen, sitä ei voi enää käyttää johonkin muuhun</p> <p>47. Erottaa toisistaan tarpeet ja toiveet ennen hankinnan suunnittelua</p> <p>48. Vastustaa houkutusta käyttää rahaa impulsiivisesti</p> <p>49. Tarkistaa, että vaihtoraha ja kuitit ovat oikein, ja kykenee vaatimaan tilanteen oikaisua, jos näin ei ole</p> <p>50. Harkitsee olemassa olevien tavaroiden kierrätystä tai uudelleenkäyttöä ennen uuden hankinnan harkitsemista</p>	<p>51. Tiedostaa, että jotkin tuotteet/palvelut ovat kokonaisuuksia</p> <p>52. Huomioi, että joidenkin tuotteiden/palvelujen käyttö aiheuttaa lisäkustannuksia (esim. ylläpito- tai käyttökustannuksia)</p> <p>53. Luetteloi ja priorisoi kulutustoiveet</p> <p>54. Vertaa eri kaupoista ja eri kanavia käyttäen ostamisen hyviä ja huonoja puolia (mukaan lukien verkkoston tekeminen turvallisilta verkkosivuilta)</p> <p>55. Kykenee kieltäytymään sellaisten tuotteiden/palvelujen tarjouksista, joita ei tarvita, joita ei haluta tai jotka eivät ole tyydyttäviä (esim. tunkeilevat ponnahdusikkunat tai verkkomainokset, somevaikuttajat, sosiaalinen paine)</p> <p>56. Käsittää, että yritykset, jotka tarjoavat jotakin ”ilmaiseksi”, saavat lopulta tuloja muilla keinoilla</p>	<p>57. On motivoitunut toimimaan oikeudenmukaisesti ja rehellisesti hankintaa harkitessaan ja välttämään epävirallista taloudellista toimintaa, esim. välttää väärennettyjä tuotteita, pyytää ostoksia tehdessään laskun/kuitin</p> <p>58. Käyttää luotettavia vertailusivustoja (jos sellaisia on saatavilla), joilla voidaan vertailla tavaroiden ja palvelujen hintaa ja laatua sekä niihin liittyviä ehtoja</p> <p>59. Ottaa huomioon sekä lyhyen että pitkän aikavälin tekijät menoihin liittyviä päätöksiä tehdessään (tulorajoitukset, perheen tarpeet, odottamattomat tilanteet, ympäristönäkökohdat, yhteiskunnalliset ja eettiset näkökohdat)</p> <p>60. Pyrkii etsimään lisätietoa tavaranylvelun alkuperästä, tuotanto-olosuhteista ja ympäristö- ja yhteiskunnallisista vaikutuksista sekä sitä tarjoavan yrityksen hallintotavasta</p> <p>61. Ottaa huomioon sen, miten inflaatio voi vaikuttaa tavaroiden ja palvelujen kustannuksiin ja ostovoimaan</p>
	<p>Maksutavat ja rahan siirtäminen</p>		

	<p>62. On tietoinen eri maksu- ja rahansiirtotavoista (esim. käteinen, digitaaliset maksut, peleissä tehtävät ostokset), joita tällä ikäryhmällä on käytettävissään kyseisessä maassa</p>	<p>63. Osaa käyttää digitaalisia menetelmiä tavarun/palvelun maksamiseen tai rahan siirtämiseen turvallisesti (esim. puhelimella) ja analysoi mahdollisia riskejä ja kustannuksia</p>	<p>64. Kykenee hoitamaan yksinkertaisia liiketoimia yrityksessä, kuten myymälässä tai myyntikojussa (perheyritys/satunnaistyö)</p>
<p>1.4 Omaan talouteen liittyvät asiakirjat ja sopimukset</p>	<p>Omaan talouteen liittyvät asiakirjat ja sopimukset</p>	<p>65. Ymmärtää palkkalaskelman pääkohdat</p> <p>66. Ymmärtää, että tietyt taloudelliset asiakirjat ja sopimukset, joilla on oikeudellisia vaikutuksia, on luettava huolellisesti ennen allekirjoittamista ja säilytettävä</p> <p>67. Ymmärtää, että sopimuksen allekirjoittaminen paperilla tai digitaalisesti voi aiheuttaa lakisääteisen velvollisuuden maksaa ja että maksamatta jättämisellä voi olla kielteisiä seurauksia</p> <p>68. Ymmärtää, että ihmisten on saavutettava tietty ikä, jotta he voivat laillisesti allekirjoittaa sopimuksen, aloittaa työskentelyn tai perustaa yrityksen</p>	<p>69. Säästää kuitit ja muut tärkeät taloudelliset asiakirjat (mm. takuutodistukset, maksuyhteenvedot, palkkalaskelmat, laskut, kuitit) paperilla tai digitaalisesti ja osaa etsiä ne käyttöönsä</p> <p>70. Täyttää raha-asioita koskevat lomakkeet huolellisesti ja tarkasti</p> <p>71. On tietoinen siitä, että on tärkeää lukea säännöllisesti rahoituslaitosten toimittamat asiakirjat ja selvittää mahdolliset virheet</p>

Osa-alue 2: Talouden suunnittelu ja hallinta

Aihe	Ikäryhmät		
	Ikäryhmä 1 (6–10-vuotiaat)	Ikäryhmä 2 (11–15-vuotiaat)	Ikäryhmä 3 (16–18-vuotiaat)
2.1 Budjetointi/suunnittelu	<p>Budjetin laatiminen</p> <p>72. Ymmärtää budjetin käsitteen ja omien varojensa puitteissa elämisen merkityksen</p>	<p>73. Laatii henkilökohtaisen tai kotitalouden budjetin ja mukauttaa sitä lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteiden mukaisesti</p> <p>74. Osa laatia yksinkertaisen budjetin pienyritykselle tai hankkeelle (yrittäjät)</p>	<p>75. Käyttää puolueettomien palveluntarjoajien yksinkertaisia ja luotettavia budjetointityökaluja, kuten mobiilisovelluksia ja ohjelmia</p>
2.2 Tulojen ja menojen hallinta ja suunnittelu	<p>Säännöllisten tulojen ja menojen seuranta ja hallinta</p> <p>76. Pohtii erilaisia rahankäyttövaihtoehtoja taskurahalle, lahjoille ja muille</p>	<p>78. Erottaa toisistaan säännölliset ja epäsäännölliset tulot sekä odotetut ja odottamattomat menot</p>	<p>82. Kykenee suunnittelemaan ja seuraamaan omia menojaan ottaen huomioon odotetut ja todelliset tulot</p>

	<p>tuloille</p> <p>77. Ymmärtää tarpeen priorisoida tiettyjä menoja erityisesti silloin, kun tulot ovat rajalliset</p>	<p>79. Seuraa ja hallitsee aktiivisesti tuloja ja menoja</p> <p>80. Erottaa henkilökohtaiset ja perheen/kotitalouden raha-asiat toisistaan</p> <p>81. Huomioi, että perhe-, yhteisö- ja sosiokulttuuriset näkökohdat vaikuttavat usein budjetin laatimiseen ja rahan hallintaan, myös hyväntekeväisyystarkoituksissa</p>	<p>83. Hoitaa henkilökohtaista, kodin ja yrittäjän taloutta erikseen tarvittaessa</p> <p>84. Maksaa laskut ja täyttää muut taloudelliset velvoitteet ajoissa maksuviivästysten ja muiden kielteisten seurausten välttämiseksi</p>
	<p>Epäsäännöllisten ja odottamattomien tulojen ja menojen hallinta</p>	<p>85. Tekee tietoon perustuvia päätöksiä siitä, miten käyttää poikkeukselliset tulot, kuten esimerkiksi lahjat ja odottamattomat taskurahat.</p>	<p>86. Varaa varoja epäsäännöllisten/odottamattomien menojen maksamiseen (esim. säästäminen hätätapauksia varten)</p> <p>87. Etsii aktiivisesti keinoja mukauttaa tuloja tai menoja tarvittaessa, kun ilmenee odottamattomia menojen ja tulojen vaihteluita</p>
<p>2.3 Säästäminen</p>	<p>Säästötavoitteet ja prioriteetit</p> <p>88. Tietää, mitä hyötyä on nuoresta iästä alkaen tapahtuvasta säästämisestä ja säästämistavoitteista</p>	<p>90. Tunnistaa realistiset ja erityiset säästötavoitteet ja laatii suunnitelman niiden saavuttamiseksi</p>	<p>92. Osaa seurata oman talous-/säästösuunnitelmansa toteutusta mahdollisten puutteiden havaitsemiseksi tavoitteiden ja tulosten välillä ja ryhtyy toimiin tavoitteiden saavuttamiseksi</p>

	89. Kehittää tottumuksen säästää taskurahaa tai muita saamia tuloja	91. Priorisoi tavoitetta varten säästämistä ennen harkinnanvaraista kuluttamista	
	Säästöihin vaikuttavat tekijät 93. Ymmärtää, että rahan säästäminen pankissa tai muussa rahoituslaitoksessa voi tuottaa korkoa	94. Ymmärtää inflaation, korkojen (nimelliset/todelliset) ja säästöjen välisen suhteen 95. Erottaa toisistaan yksinkertaisen koron ja koronkoron	96. Kykenee ottamaan huomioon inflaation tason ja korot säästöpäätöksiä tehdessään
	Säästämistavan valitseminen 97. Ymmärtää, että rahaa voidaan säästää fyysisesti (esim. kotona) tai talletustilillä rahoituslaitoksessa	98. Tuntee erilaisia säästämismuutoksia ja tietää, että ne voivat poiketa toisistaan suojauksen, aikahorisontin ja odotetun tuoton suhteen	99. Kykenee valitsemaan sopivat säästötuotteet 100. Vertaa ja valitsee erilaisia säästövaihtoehtoja niiden ominaisuuksien perusteella (korot, maksut, verot , nostopolitiikka, mukaan lukien mahdolliset ympäristöön, yhteiskuntaan ja hallintotapaan liittyvät näkökohdat), myös käyttämällä luotettavia ja puolueettomia vertailuvälineitä .
	Säästöjen hallinta	101. Seuraa säästöjään ja tekee tarvittaessa muutoksia	103. Tunnistaa ja käyttää luotettavia ja puolueettomia digitaalisia työkaluja säästötuotteiden hallintaan

		102. On tietoinen säästämiseen käytettävistä luotettavista digitaalisista työkaluista	
--	--	---	--

<p>2.4 Sijoittaminen</p>	<p>Sijoittamisen perusteet</p> <p>104. Ymmärtää sijoittamisen tavoitteet ja että se poikkeaa säästämisestä</p>	<p>105. Ymmärtää, mikä pörssi on ja mitä pääomamarkkinat yleisesti ottaen ovat, ja osaa tunnistaa sijoitustuotteet (osakkeet, joukkovelkakirjat, sijoitusrahastot)</p> <p>106. On tietoinen sijoittamisen riskeistä</p>	<p>107. Osaa laskea sijoituksen tuoton</p> <p>108. Osaa hankkia puolueetonta tietoa sijoituksista (myös luotettavien digitaalisten välineiden avulla)</p> <p>109. Seuraa säännöllisesti mahdollisia sijoituksia</p> <p>110. Ymmärtää osakkeenomistajana, joukkovelkakirjanhaltijana tai rahaston sijoittajana olemisen merkitykset</p>
	<p>Sijoituskohteiden valinta</p>	<p>111. On tietoinen siitä, että sijoituksen aiempi tuotto ei ennakoiv tulevaa tuottoa ja että sijoituksen arvoon voivat vaikuttaa useat tekijät (esim. makrotaloudelliset ja sijoituskohtaiset tekijät)</p>	<p>112. Pystyy tekemään sijoituspäätöksiä oman sijoitusprofiilin, riskinsietokyvyn ja kestävyysnäkemysten perusteella</p> <p>113. Ymmärtää erilaisten varojen (kuten osakkeiden, joukkovelkakirjojen, sijoitusrahastojen, hyödykkeiden ja kiinteistöjen) erot, pääpiirteet, verokohtelun, riskit ja kulut</p> <p>114. On tietoinen siitä, että erityyppiset sijoitusten tarjoajat tarjoavat erilaisia palveluja ja perivät erilaisia maksuja</p>

	Kryptovarot ja viimeaikainen digitaalinen kehitys	115. Ymmärtää pelillistämisen käsitteen ja sen vaikutuksen sijoituspäätöksiin	116. On tietoinen siitä, että kryptovarot voivat olla hyvin riskialttiita, että niillä voidaan käydä kauppaa riskialttiilla tavalla ja että tiettyjä kryptovaroja ei ehkä säännellä 117. Ottaa huomioon pelillistämisen ominaisuudet tehdessään sijoituksia kaupankäyntijärjestelmien ja sovellusten kautta
	Kestävä sijoittaminen	118. On tietoinen siitä, että joihinkin sijoituksiin voi liittyä kestävyysnäkökohtia	119. Ymmärtää ESG:n käsitteen ja sen kolme ulottuvuutta (ympäristö, yhteiskunta ja hallintotapa) 120. Harkitsee sijoituksia omien kestävyysnäkemystensä mukaisesti
2.5 Eläkkeelle siirtyminen ja eläkkeet	Eläkkeelle siirtyminen ja eläkkeet 121. Ymmärtää, että eläkkeiden tarkoituksena on tuottaa tuloja eläkkeelle siirtymisen jälkeen	122. Tunnistaa syyt, joiden vuoksi on tärkeää aloittaa eläkesäästäminen nuorena	123. Laatii suunnitelmia jo nuorena aloitettavaa aktiivista eläkesäästämistä varten riittävän eläketulon varmistamiseksi 124. Ymmärtää ja vertailee julkisten ja yksityisten eläkkeiden (ml. työeläkkeet ja henkilökohtaiset eläkkeet) pääpiirteitä, rahoituslähteitä, riskejä ja etuuksia

<p>2.6 Luotto</p>	<p>Lainan ottaminen ja antaminen</p> <p>125. Erottaa toisistaan lainan ottamisen (perheeltä, ystäviltä tai pankeista) ja lainan antamisen</p>	<p>126. On tietoinen lainan ottamisen ja lainan antamisen eduista, haitoista ja riskeistä</p> <p>127. Ymmärtää, että lainan takaisinmaksusitoumusta on noudatettava ajoissa ja että sen laiminlyönnillä voi olla seurauksia</p> <p>128. Tietää, että lainan ottaminen maksaa rahaa (esim. korot, lainan kulut) ja että velan kokonaistason on oltava hallittavissa ajan kuluessa</p>	<p>129. Harkitsee, milloin voi olla tarkoituksenmukaisempaa ottaa luottoa kuin odottaa ja säästää tai päinvastoin</p> <p>130. Huomioi riskit, kustannukset ja mahdolliset hyödyt ottaessaan lainaa</p>
	<p>Luoton ottaminen</p> <p>131. Ymmärtää lainan käsitteen</p>	<p>132. On tietoinen erityyppisistä luotoista (esim. tilinylitykset, luottokortit, kuluttajalainat, opintolainat, kiinnelainat)</p> <p>133. On tietoinen siitä, että maksujärjestelyt, kuten ”osta nyt, maksa myöhemmin”, ovat luoton muotoja ja että niillä voi olla korkeat kustannukset</p> <p>134. Erottaa toisistaan kiinteäkorkoiset ja vaihtuvakorkoiset lainat sekä lainan korkokustannukset ja kokonaiskustannukset</p> <p>135. Ymmärtää luoton maksun laiminlyönnin seuraukset (kuten ulosmittauksen ja tavaran takaisinoton) sekä ylivelkaantumisen riskin</p>	<p>136. Osaa laskea korkovaihtelujen vaikutuksen lainan takaisinmaksuun</p> <p>137. On motivoitunut pitämään pankkitilin saldon positiivisena (tilinylityksen välttämiseksi)</p> <p>138. On motivoitunut etsimään ja vertailemaan tarvittaessa luottotarjouksia (esim. opintolainoja) asiaankuuluvien kriteerien perusteella, myös luotettavien digitaalisten välineiden avulla</p> <p>139. Ymmärtää, että luottojen saatavuus ja luottoehdot riippuvat hakijan luottokelpoisuudesta (mukaan lukien luottopisteytys, jos saatavilla)</p>

			<p>140. On tietoinen siitä, että joskus vaaditaan takaajaa tai vakuutta luoton myöntämiseksi ja maksukyvyttömyysriskien rajoittamiseksi</p> <p>141. Kykenee hakemaan apua asianmukaisilta laitoksilta joutuessaan taloudellisiin vaikeuksiin tai ylivelkaantuessaan</p> <p>142. Kykenee ottamaan lainaa arvioituaan henkilökohtaisiin projekteihin tai yrityksen perustamiseen liittyvät kustannukset ja riskit</p>
--	--	--	---

Osa-alue 3: Riski ja tuotto

Aihe	Ikäryhmät		
	Ikäryhmä 1 (6–10-vuotiaat)	Ikäryhmä 2 (11–15-vuotiaat)	Ikäryhmä 3 (16–18-vuotiaat)
3.1 Tunnistaminen Riski ja tuotto	<p>Riskin yleinen käsite, riskin lähteet ja sen vaikutus henkilökohtaiseen talouteen</p> <p>143. Tunnistaa riskien eri tyypit ja lähteet (esim. rahoitus, talous, ympäristö, terveys, teknologia)</p> <p>144. Ymmärtää, että joillakin elämäntapahtumilla (esim. työpaikan tai liiketoiminnan menettäminen, sairaudet, perheen kokoonpanon muutokset) ja päätöksillä voi olla kielteisiä vaikutuksia perheen talouteen</p>	<p>145. Ottaa huomioon elämäntapahtumien ja makrotapahtumien (sota, inflaatio, poliittinen epävakaus) mahdolliset vaikutukset henkilökohtaiseen talouteen</p>	<p>146. On motivoitunut hakemaan tietoa luotettavista lähteistä riskien ja tuoton arvioimiseksi</p>
3.2 Taloudellisen riskin ja tuoton suhde	<p>Taloudellinen riski</p>	<p>147. Ymmärtää taloudellisen riskin käsitteen ja riskin ottamisesta odotetun tuoton</p> <p>148. On tietoinen omasta taloudellisesta riskinsietokyvystään, siitä, että se voi muuttua ajan myötä, ja sen merkityksestä taloudellisissa päätöksissä</p>	

		149. Ymmärtää, että jotkin rahoitustuotteet ovat ominaisuuksiltaan riskialttiita ja että sijoittaminen tällaisiin tuotteisiin voi johtaa rahan menetykseen (tai jopa olla laitonta)	
	Taloudellisen riskin ja tuoton suhde	150. Osaa suhteuttaa tuoton tason otettuun taloudelliseen riskiin 151. Ymmärtää, että korkeaa tuottoa lupaavat sijoitusmahdollisuudet ovat väistämättä riskialttiimpia	152. Tekee taloudellisia päätöksiä oman riskinsietokykynsä ja rahoitustuotteen/-palvelun riskin ja tuoton ominaisuuksien mukaisesti ja noudattaa varovaisuutta korkeiden tuottolupausten suhteen 153. On varovainen sijoittaessaan riskialttiisiin rahoitustuotteisiin ja -palveluihin, joita ei ehkä säännellä (kuten jotkin kryptovarat)
3.3 Vakuutus ja taloudellisen riskin hallinta	Vakuutuksen valitseminen 154. Ymmärtää vakuutuksen käsitteen ja toimintaperiaatteen	155. Osaa erottaa toisistaan erityyppiset julkiset ja yksityiset vakuutukset (esim. autovakuutus, sairausvakuutus, matkavakuutus, luonnonkatastrofivakuutus) 156. Ymmärtää, että vakuutuskustannukset ovat korkeammat, kun riski on suurempi	157. Ymmärtää ja osaa vertailla erilaisia tapoja lisätä taloudellista häiriönsietokykyä (esim. vakuutuksen ostaminen, riittävien säästöjen ylläpitäminen tai varojen saatavuus hätätapauksissa) 158. Valitsee eri vakuutustuotteiden välillä asiaankuuluvien kriteerien perusteella (esim. vakuutustyyppi, kustannukset) ja antaa täydelliset ja tarkat tiedot vakuutusta ottaessaan 159. Analysoi ehdotetun vakuutusturvan vakuutuksen ottamisen yhteydessä 160. On tietoinen saatavilla olevista luotettavista digitaalisista välineistä

			<p>vakuutus tuotteiden vertailua ja päätöksentekoa varten</p> <p>161. Ymmärtää, milloin pakollinen vakuutus on otettava itse ja milloin vakuutuksen ottaminen on kolmannen osapuolen (esim. työnantajan) vastuulla</p> <p>162. Ottaa huomioon työnhaussa (esim. kesätöissä) sovellettavat vakuutuksen ehdot ja vakuutusturvan</p> <p>163. Ymmärtää vakuutusmaksun ja vakuutussaataavan käsitteet</p>
	Taloudellisen riskin hallinta	<p>164. On tietoinen siitä, että taloudellisia riskejä voidaan hallinnoida eri tavoin</p>	<p>165. Vertaa erilaisia tapoja pienentää taloudellista riskiä (esim. hajauttaminen)</p> <p>166. Vähentää tai lieventää taloudellista riskiä mahdollisuuksien mukaan</p>

Osa-alue 4: Rahoitusala ja talous kuluttajan ja kansalaisen silmin

Aihe	Ikäryhmät		
	Ikäryhmä 1 (6–10-vuotiaat)	Ikäryhmä 2 (11–15-vuotiaat)	Ikäryhmä 3 (16–18-vuotiaat)
4.1 Rahoitustuotteet, -palvelut ja palveluntarjoajat	<p>Yleiskatsaus rahoitustuotteisiin, -palveluihin ja palveluntarjoajiin</p> <p>167. Osaa erottaa toisistaan rahoituslaitosten tärkeimmät tuotteet/palvelut (esim. pankkitilit, lainat, vakuutustuotteet)</p>	<p>168. Osaa erottaa toisistaan rahoituslaitosten päätyypit (esim. pankit, vakuutusyhtiöt)</p> <p>169. On tietoinen siitä, että useimpia rahoituspalvelujen tarjoajia säännellään</p> <p>170. Ymmärtää, että joitakin rahoitustuotteita ja -palveluja ei ehkä säännellä/valvota tai niitä saatetaan tarjota laittomasti</p> <p>171. Tuntee eri tarjoajien rahoitustuotteiden ja -palvelujen vertailun hyödyt</p>	<p>172. Kykenee vertailemaan rahoitustuotteita muun muassa käyttämällä luotettavia vertailutyökaluja (verkossa), jos niitä on saatavilla</p> <p>173. Osaa kuvata rahoituslaitosten päätyyppien roolit ja tehtävät</p> <p>174. Tietää, että joillakin rahoituspalvelujen tarjoajilla on velvollisuus tarjota tiettyntyyppisiä palveluja, kuten peruspankkitilejä, ja on tarvittaessa motivoitunut käyttämään tällaisia palveluja</p> <p>175. On tietoinen siitä, että EU:n talletussuojajärjestelmä turvaa pankkitilillä olevat talletukset 100 000 euroon asti henkilöä ja pankkia kohden</p> <p>176. Erottaa toisistaan sen, sääntelevätkö kansalliset toimivaltaiset viranomaiset rahoituspalvelujen tarjoajaa riippumatta siitä, toimiiko se fyysisesti vai digitaalisesti</p>

4.2 Kuluttajan-suoja	Kuluttajansuoja 177. On tietoinen siitä, että kuluttajilla on lailla suojattuja oikeuksia	178. Ymmärtää, että kuluttajansuojasäännöt suojaavat kuluttajia, kun he ostavat rahoituspalveluja tai -tuotteita myös digitaalisten kanavien kautta	179. Tunnistaa oman maansa asiaankuuluvat valvontaelimet (kuten rahoitusalan sääntely- ja/tai valvontaviranomaiset) ja niiden käyttämät viestintäkanavat sekä ymmärtää niiden päätehtävät
4.3 Oikeudet ja velvollisuudet	Kuluttajien oikeudet ja velvollisuudet 180. On tietoinen siitä, että kuluttajilla on oikeuksia ja velvollisuuksia	181. Osaa antaa esimerkkejä kuluttajan perusoikeuksista (esim. hinnan ilmoittamiseen, palautukseen, kaupan peruuttamiseen, valitukseen ja hyvitykseen liittyvät oikeudet) 182. Osaa antaa esimerkkejä kuluttajan perusvelvollisuuksista (esim. velan takaisinmaksu, asiaankuuluvien tietojen antaminen rahoituspalvelujen tarjoajille) 183. Ymmärtää, että kuluttajille voi aiheutua kielteisiä seurauksia, jos he eivät täytä velvollisuuksiaan (esim. jos lainaa ei makseta takaisin, se voi johtaa maksuihin, korkeampiin luottokustannuksiin ja rajoitettuun luoton saantiin tulevaisuudessa)	184. Osaa käyttää perusoikeuksiaan rahoitustuotteiden ja -palvelujen kuluttajana 185. Kykenee tekemään valituksen ja hakemaan hyvitystä asianomaisilta tahoilta (kuten rahoituspalvelujen tarjoajalta, viranomaisilta tai vaihtoehtoisilta riidanratkaisuelimiltä), jos rahoituspalvelujen tarjoajiin liittyy ongelmia 186. On motivoitunut etsimään tietoja kuluttajavalituksista, valvontaviranomaisten varoituksista tai täytäntöönpanotoimista tiettyä rahoituspalvelujen tarjoajaa vastaan

	<p>Rahoituspalvelujen tarjoajien velvollisuudet</p>	<p>187. On tietoinen siitä, että rahoituspalvelujen tarjoajilla on vastuita (kuten tietojen antaminen, avoimuus ja huolellisuusvelvoite) ja että niiden noudattamatta jättämisellä voi olla kielteisiä seurauksia kuluttajille</p>	
	<p>Henkilötietojen suoja</p> <p>188. Antaa esimerkkejä perushenkilötiedoista</p> <p>189. On tietoinen identiteettivarkauden käsitteestä ja siitä, että henkilötietoja olisi suojattava ja jaettava varoen, myös silloin, kun niillä on taloudellisia vaikutuksia</p>	<p>190. On tietoinen siitä, että rahoituspalvelujen kuluttajilla on henkilötietoihinsa liittyviä oikeuksia ja mahdollisuus päättää niiden käytöstä</p> <p>191. Ymmärtää henkilökohtaisten taloudellisten tietojen, kuten tilitietojen, digitaalisesti tai muiden kanavien kautta paljastamisen taloudelliset seuraukset ja riskit</p> <p>192. Suojaa omia henkilötietojaan talousasioiden yhteydessä, myös verkossa liikkuessaan</p>	<p>193. On tietoinen tietosuojasta vastaavien kansallisten viranomaisten olemassaolosta ja roolista</p> <p>194. Ymmärtää, mihin rahoituspalvelujen tarjoajat käyttävät henkilötietoja (esim. rahoitustarjousten yksilöintiin, käyttäytymisen seurantaan)</p>

<p>4.4 Huijaukset ja petokset</p>	<p>Tavalliset huijaus- ja petostyyppit sekä suojakeinot</p> <p>195. Selittää, miksi yksinkertaiset suojausominaisuudet, kuten salasana, kasvotunniste, sormenjälki ja PIN-koodit, ovat tärkeitä (eli itsensä suojaaminen ja verkkopetoksen tai -huijauksen uhriksi joutumisen välttäminen)</p>	<p>196. Osaa tunnistaa yleiset taloushuijaukset ja -petokset (mm. olanylisurffaus, vakoiluohjelmat, verkkourkinta ja sivustoharhautukset) ja keinot suojautua niiltä</p> <p>197. Osaa tunnistaa petoksen varoitusmerkit (esim. ”liian hyvä ollakseen totta”, ”riskitön” sijoitusmahdollisuus, ostamaan painostaminen)</p> <p>198. Kykenee soveltamaan perusturvatoimia verkossa (esim. pitämään henkilötiedot ja salasanat turvassa, käyttämään vahvoja ja erilaisia salasanoja, päivittämään salasanoja säännöllisesti ja pidättäytymään niiden jakamisesta)</p>	<p>199. On motivoitunut saamaan tietoa taloudellisista huijauksista ja petoksista</p> <p>200. Ymmärtää pyramidihuijausten/Ponzi-huijausten toimintaperiaatteet ja näihin huijauksiin sijoittamisen seuraukset</p> <p>201. Kykenee ryhtymään tarvittaviin toimiin (esim. jäädyttää pankkikortin, ottaa yhteyttä rahoituspalvelujen tarjoajaan ja/tai asianomaisiin viranomaisiin), kun epäilee joutuneensa taloudellisten petosten tai huijausten kohteeksi, mukaan lukien epäilyttävät tietopyynnöt tai toimintapyynnöt</p> <p>202. On tietoinen viherpesun käsitteestä ja sen vaikutuksista</p>
<p>4.5 Talousvalistus, taloudelliset tiedot ja neuvonta</p>	<p>Taloudelliset tiedot</p> <p>203. On tietoinen siitä, että kaikki rahan asioita koskevat tietolähteet eivät ole luotettavia</p>	<p>204. Kykenee tunnistamaan puolueettomat talousasioita koskevat tietolähteet (esim. viranomaiset tai muut riippumattomat lähteet) ja erottamaan ne markkinointi- ja mainosviesteistä</p>	<p>205. Tekee puolueettomaan tietoon perustuvia taloudellisia päätöksiä luotettavilla työkaluilla</p> <p>206. Pyytää tietoja, jotka olisi ilmoitettava ennen taloudellisten toimien toteuttamista, ja varmistaa, että tällaiset tiedot ymmärretään</p>

	<p>Talouselukutaito ja talousvalistus</p> <p>207. On tietoinen siitä, että talouselukutaito auttaa tekemään parempia tietoon perustuvia päätöksiä ja lisäämään taloudellista hyvinvointia</p>	<p>208. On tietoinen siitä, että kaikki talousvalistusta tarjoavat lähteet eivät välttämättä ole puolueettomia ja että todellisuudessa kyse voi olla kaupallisesta materiaalista</p>	<p>209. On motivoitunut valistamaan itseään talous- ja rahoitusasioissa läpi elämän puolueettomien tietolähteiden avulla</p>
	<p>Taloudellinen neuvonta</p>	<p>210. On tietoinen siitä, että neuvoja voidaan hakea puolueettomista lähteistä rahoituspäätöksiä tehtäessä</p>	<p>211. Osaa tarvittaessa etsiä puolueettomia taloudellisen neuvonnan lähteitä (myös verkosta)</p> <p>212. Erottaa toisistaan riippumattoman ja ei-riippumattoman taloudellisen neuvonnan</p> <p>213. On tietoinen siitä, että taloudellista neuvontaa tarjottaessa voi syntyä eturistiriitoja</p> <p>214. Ottaa huomioon mahdollisuuden kuulla riippumattomia taloudellisia neuvonantajia rahoituspäätöksiä tehdessään</p>

<p>4.6 Verot ja julkiset menot</p>	<p>Verojen tarkoitus ja vaikutus</p> <p>215. Ymmärtää, että eri tuotteista, palveluista, tuloista ja varoista kannetaan veroja</p> <p>216. Ymmärtää, miksi valtio kantaa veroja (mm. käyttääkseen varoja julkisiin palveluihin, kuten terveydenhuoltoon ja koulutukseen, tarjotakseen tukea vaikeuksissa oleville ihmisille, suojellakseen ympäristöä ja helpottaakseen ilmastosiirtymää)</p>	<p>217. Osaa selittää, miksi ihmisiin kohdistuu erilaisia veroja, ihmiset maksavat eri veromääriä tai saavat erilaisia julkisia etuuksia</p> <p>218. Ymmärtää tärkeimmät verotyypit kansallisella/paikallisella tasolla</p>	<p>219. Maksaa kaikki sovellettavat verot tai sakot ajallaan, myös verkossa</p> <p>220. Ymmärtää seuraukset, jos veroja ei makseta tai ne maksetaan myöhässä</p> <p>221. On kiinnostunut oppimaan, miten veropolitiikka voi vaikuttaa meno- ja säästöpäätöksiin ja tukea yrittäjyyttä</p>
<p>4.7 Ulkoisten tekijöiden vaikutukset</p>	<p>Makrotaloudellinen vaikutus</p>		<p>222. Ottaa huomioon makrotaloudellisen tilanteen (kuten inflaation ja korkojen ja valuuttakurssien muutokset) ja julkisen politiikan vaikutuksen tehdessään henkilökohtaisia taloudellisia päätöksiä tai harkitessaan yrityksen perustamista</p> <p>223. Ymmärtää talous- ja rahoitusjärjestelmään vaikuttavien tärkeimpien elinten roolin (esim. keskuspankit, hallitukset)</p>
	<p>Mainonta ja ulkoisen paineen vaikutus</p> <p>224. Tunnistaa mainoksen nähdessään sellaisen, myös verkossa ja sosiaalisessa mediassa</p> <p>225. On tietoinen siitä, että muut tekijät, kuten ystävät (vertaispaine),</p>	<p>226. Osaa tunnistaa mainokset myös silloin, kun niitä ei esitetä sellaisina (esim. elokuvissa, sosiaalisessa mediassa, somevaikuttajien tileillä)</p>	<p>232. Ottaa huomioon, että tuotteen esittämistapa (myös verkossa) voi lisätä käyttäytymisharjoja ja vaikuttaa henkilökohtaiseen päätökseen</p>

	<p>sosiaalinen ja muu media sekä mainokset, voivat vaikuttaa kulutuspäätöksiin</p>	<p>227. On tietoinen siitä, että tunteet ja käyttäytymisharhat (esim. paitsi jäämisen pelko, laumakäyttäytyminen, liiallinen itsevarmuus tai itsevarmuuden puute) voivat vaikuttaa henkilökohtaisiin taloudellisiin päätöksiin</p> <p>228. On tietoinen siitä, että mainokset ja sosiaalinen media voivat pyrkiä hyödyntämään tiettyjä tunteita ja että ne voivat voimistaa tiettyjä käyttäytymisharhoja</p> <p>229. On tietoinen siitä, että käyttäytymisharhat voivat johtaa epäloogisiin tai epätydyttäviin päätöksiin</p> <p>230. Käsittää, että brändäyksellä on vaikutusta tuotteen hintaan</p> <p>231. On tietoinen taloudellisten vaikuttajien (finfluencer) ammatista ja siitä, miten he ansaitsevat rahaa</p>	<p>233. On tietoinen siitä, että yritykset käyttävät käyttäjien henkilökohtaista digitaalista jalanjälkeä räätälöityjen verkkomainosten luomiseen (myös tekoälyyn perustuvien työkalujen avulla)</p> <p>234. Ajattelee kriittisesti ja itsenäisesti ulkoista painetta kohdatessaan, mukaan lukien markkinointi, ystävät, sosiaalinen media (sosiaalinen kaupankäynti, meemiosakkeet, taloudelliset vaikuttajat (finfluencer))</p>
	<p>Kestävyyssnäkökohdat</p> <p>235. On tietoinen siitä, että henkilökohtaiset taloudelliset päätökset vaikuttavat yhteiskuntaan ja ympäristöön</p>	<p>236. Ottaa huomioon, miten ympäristöön liittyvät tai sosiaaliset näkökohdat voivat vaikuttaa henkilökohtaiseen taloudelliseen tilanteeseen (esim. luonnonmukaisten tuotteiden kustannukset, jätteiden vähentäminen)</p>	<p>237. Ymmärtää kestävyteen liittyvät yhteiskunnalliset tavoitteet (esim. nettonolla) ja niiden vaikutukset talous- ja rahoitusympäristöön</p> <p>238. Ottaa huomioon ympäristöön, yhteiskuntaan tai hallintotapaan liittyvät</p>

			näkökohdat henkilökohtaisissa taloudellisissa päätöksissään
--	--	--	---